

Аляксей Дзермант

...пэўныя псіхалагічныя, экалагічныя і культурныя аспекти язычніцкай духоўнасці былі б запатрабаваныя і карысныя сённяшняму беларускаму грамадству...

Паганскае адраджэнне на Беларусі

*Беларусаў трымаюць паганскія карані.
Як балтаў, як скандынаваў.
...Без паганскіх каранёў нацыя – перакаці-поле,
народы так званыя інтэрнацыяналісты
ці нават праваслаўныя атэісты.
Дык трымаюцца за ўласны тым Беларусы –
кішчоныя паганцы, самаісныя, як пан бурытмын.
Рыгор Барадулін.*

Паганства ў Беларусі ніколі не знікала. Яно дагэтуль застаецца пакрыёмай духоўнай і культурнай асновай нашага этнасу. У варунках, калі ўжо няма хрысціянскай манополіі на духоўнае жыццё беларусаў і прыгнэту з боку камуністычнай ідэалогіі, з'явілася магчымасць ня толькі займацца вывучэннем старадаўніх веранняў, але і адкрыта дыскутаваць пра актуальнасць язычніцтва для цяперашняга часу. Што можна сказаць пра перспектыву паганскага адраджэння ў нашай краіне?

Спачатку зробім невялікі гістарычны экскурс, які дапаможа зразумець прычыны трываласці і жыццёвасці язычніцкіх традыцыяў у Беларусі. Афіцыйнай датай з'яўлення

хрысціянства ў нас лічыцца 988 г., калі з інцыятывы кіеўскага князя Уладзіміра насельніцтва падуладных яму тэрыторыяў мелася быць ахрышчаным. Між тым, маючы на ўвазе складаны дачыненні Полацкай зямлі з Кіевам, не выпадае меркаваць пра яе аўтаматычную хрысціянізацыю. Першыя прапаведнікі імаверна зьяўляліся тут і раней, але ёсць падставы сумнявацца, ці была нейкая адміністрацыйная акцыя. Найбольш адпаведным рэчаіснасці здаецца становішча, апісанае Уладзімірам Лобачам – на Полаччыне ў XI-XII стст., у адрозненне ад усходнеславянскіх абшараў, так і не адбыўся акт хросту, інспіраваны князямі (прыкладам: Кіеў 988 г., Ноўгарад 990 г.), а хрысціянізацыя, як павольны працэс узаемадзеяння новай рэлігіі і трывалых язычніцкіх традыцыяў, афіцыйна была ўхвалена ў Полацку толькі на пачатку XII ст., што спрыяла ўзнікненню архаічных (*pro paganus*) формаў праваслаўя, якія і ў XIX ст. спрыялі захаванню паганскага зместу ў фармальна ахрышчанай культуры Беларусі¹.

Добрай ілюстрацыяй гэтаму можа быць валадаранне князя Усяслава Чарадзея, народжанага “ад валхавання”. Нельга адмаўляць таго, што ў сваёй палітыцы ён улічваў чыньнік новай веры, напрыклад, пра гэта сведчыць пабудова полацкай Сафіі, але іншыя простыя ды ўскосныя факты ўказваюць на яго выключныя дачыненні з даўняй рэлігіяй. Гэта і шэраг міфалагічных рысаў, вядомых са “Слова пра паход Ігараў” ды народнага эпасу, якія дазваляюць суаднесці яго постаць з язычніцкім князем-валхвом; шчыльныя, саюзніцкія кантакты з няхрышчанымі балцкімі ды прыбалтыйска-фінскімі плямёнамі, а таксама імаверная сувязь між паганскімі хваляваннямі на Балтыцы (у землях абадрытаў у 1066 г. і ў Швецыі ў 1067 г.) ды вайною Усяслава супраць Яраславічаў, дзе ў гэтых падзеях ён мог выступаць як патэнцыйны хаўруснік шведскага і абадрыцкага паганскага руху².

Дарэчы тут згадаць і найпраўдападобнейшую этымалагічную версію паходжання найменшага найбольшага прагабеларускага племя – *крывічоў*, звязаную з тытулятурай балцкіх святароў (літ. *krivis, krivl, krivaitis*). Дзеля гэтага нават, як зацеміў Уладзімір Тапароў, “крывічы могуць асэнсоўвацца як пэўнага кшталту левіты, племя жрацоў, святароў”³. Між тым, хрысціянскі чыньнік спрычыніўся да карэннай змены этнакультурнай сітуацыі праз усталяванне новай этнаканфесійнай самаідэнтыфікацыі мясцовага насельніцтва, калі даўнія “паганскія” этнонімы паступова выціскаліся канфесійнымі “русь”, а хрост аўтахтоннага балцкага насельніцтва ў “рускую” веру ўрэшце прыводзіў да яго ментальнай і моўнай славянізацыі⁴.

Пэўнай рэакцыяй на працэс хрысціянізацыі і славянізацыі магчыма лічыць паўстанне Літоўскага гаспадарства, якое некаторыя гісторыкі назвалі нават “апошняя язычніцкая імперыя”. Згодна з высновамі Дайвы Вайткявічэне і Вікінтаса Вайткявічуса, сапраўды можна гаварыць пра такую зьяву, як паганская дзяржаўная рэлігія ў Літве XIII ст.⁵ Пры гэтым бальшыня літоўскіх князёў як правіла трымалася прынцыпу рэлігійнай талеранцыі, сведчаннем чаго ёсць

¹ Лобач У. Да пытання аб хрышчэнні Полацкай Крыўі // “Беларусь у сістэме транс’еўрапейскіх сувязей у I тыс. н. э.”: Тэзісы дакладаў і паведамленняў міжнароднай канферэнцыі, Мінск, 12-15 сакавіка 1996 г. Мн., 1996. С. 51.

² Дзермант А. Крывічы. Гістарычна-этнагенетычны нарыс // *Druvis. Almanach Centru etnakasmalogijai “Круга”*. 2005. № 1. С. 28.

³ Топоров В.Н. Значение белорусского ареала в этногенетических исследованиях. Славяне: адзінства і мнагастайнасць: Міжнародная канферэнцыя (Мінск, 24 – 27 мая 1990 г.): Тэзісы дакладаў і паведамленняў. Секцыя 2. Этнагенез славян. Мн., 1990. С. 89.

⁴ Марзалюк І. Ад этнасу да нацыі // Гістарычны альманах. 2002. Т. VII. С. 161; Zinkevičius Z. Krikliūnių būs lietakos Lietuvoje: Rytų krikliūnių būs vardyno duomenimis. Vilnius, 2005. P. 84, 87.

⁵ Vaitkevičienė D., Vaitkevičius V. XIII a. Lietuvos valstybinis religijos bruožai // Lietuvos archeologija. 2001. T. XXI. P. 311-334.

словы Гедыміна: “Хрысьціяне шануюць бога свайго па-свойму: русіны па-свойму, палякі па-свойму, а мы шануем бога па нашаму звычайу...”⁶. Тагачасная апазіцыя *Русь – Літва* або (*усходняе*) *хрысьціянства – паганства* адбілася ня толькі ў сярэднявечных эпітэтах літоўцаў: “літва беззаконная” (у сэнсе: не пільнуецца хрысьціянскага закону), “літва бязбожная”, “літва паганая” “літва нехрышчоная”, але і ў этнастэрэатыпных уяўленьнях суседзяў (расейцаў, украінцаў) пра беларусаў-літвінаў XIX ст.: “з литвина не буде хрысьціянина”, “вялікі чараўнік, сказана — ліцвін”, а “гэлагічны” дыялог з беларусам паводле ўкраінскага фальклору выглядаў гэтак: “Литвинку божи?” “Ти сам божи!” “Тю, литвинку, ти ж чортів!” “Ага, хай і чортів, аби не твой!”.

Сутыкненьне паганскай Літвы з адменамі хрысьціянскай цывілізацыі: грэцка-візантыйскай і рымска-каталіцкай было непазьбежным. У варунках наймацнейшага духоўнага, палітычнага, а ў разе з каталіцтвам яшчэ і адкрыта вайсковага ціску, пытаньне пра выжываньне напраўдзе ставілася рубам, “не на жыцьцё, а на сьмерць”. Этнічная і дзяржаўная экзістэнцыя тады беспасярэдне залежала ад прыняцьця хросту, як сімвалічнага чыну далучанасьці да еўрапейскай цывілізацыі, а не варожага “барбарскага” сьвету — зусім нядаўнія прыклады з палабскімі славянамі ды прусамі былі досыць красамоўныя. Літоўскія валадары, прыймаючы хрост, набывалі своеасаблівую “індульгенцыю” для свайго народу, і праз немінучы кампраміс стварылі спрыяльныя ўмовы для захаваньня архаічных пластоў культуры: “адна важная рыса ня можа быць выпушчанаю з-пад увагі – шырокі геапалітычны круггляд найбольш выбітных кіраўнікоў Літвы: дзеяньні, што нярэдка здаваліся зусім процілеглымі, але якія мелі ўрэшце адну глыбінную мэту, чыніліся не праз абьякаваньне або крывадушніцтва, а з улікам усёй сітуацыі навокал, зважаючы на Лівонію і Прусію, Польшчу і Русь... Крокі насустрач хрысьціянству рабілі не тады, калі выбару ўжо не было і трэба было прымаць прадыхтаваныя ўмовы, але крыху раней за той момант, калі сітуацыя становілася цалкам здэтэрмінаванай і ўжо незваротнай”⁷.

Але і падзеі 1387 г. – даты беспрэцэдэнтнай на тле іншых еўрапейскіх краінаў – ня сталі канчатковым разьвязаньнем “паганскага пытаньня”. Жамойць хрысьцілі яшчэ пазней – у 1413 г. Як рэлікт паганства да XVI-XVII стст. на Браслаўшчыне, Лепельшчыне, Аршаншчыне, Слонімшчыне захаваліся курганны пахавальны абрад. Надзвычай цікавая інфармацыя пра існаваньне яскравых паганскіх звычаяў сярод люду Паўночнай Беларусі зьмешчаная ў творы Паўля Одэрборна “Праўдзівы і грунтоўны аповед пра веру русаў...” (1582 г.): “Многія тут трымаюць у сваіх хатах адмысловых зьмеяў і кормяць іх”, “У суседнім лесе ў іх ёсьць дрэвы, якія яны ўшаноўваюць згодна з верай продкаў”⁸. Нават у паданьнях, зафіксаваных этнографамі XIX – першай паловы XX стст., захаваліся водгукі дахрысьціянскіх культураў, пры гэтым з нейтральнай або станоўчай ацэнкай⁹. Бадай, найбольш уражвальныя – звесткі пра аўтэнтычнае язычніцкае капішча, што месцілася ў цяперашнім цэнтры Менску яшчэ ў пачатку XX ст.¹⁰

Народныя традыцыі выклікалі жывы сентымент і ў колах шляхты. Магнаты Радзівілы выводзілі свой радавод ад Крыве, а выбітны прадстаўнік гэтага крыві-

⁶ Gedimino laipkai / Parengl S.C. Rowell. Vilnius, 2003. P. 184.

⁷ Топоров В.Н. Язык и культура: об одном слове-символе (к 1000-летию христианства на Руси и 600-летию его в Литве) // Балто-славянские исследования. 1986. М., 1988. С. 12.

⁸ Одэрборн П. Праўдзівы і грунтоўны аповед пра веру русаў // Беларускі гістарычны агляд. 2005. Т. 12. Сш. 1—2 (22—23). С. 178.

⁹ Легенды і паданьні. Мн., 1983. С. 111-112, 113-114, 228-229.

¹⁰ Кацар М. Паганскае капішча ў Менску ў XIX – XX ст. // Druvis. Almanach Centru etnakasmalogiji “Kryuja”. 2005. № 1. С. 129-133.

чэсьлівага роду Крыштап Мікалай за свае вайсковыя перамогі атрымаў ганаровую мянушку “Пярун”. Міхалон Літвін, аўтар трактату “Пра звычаі татараў, літвіноў і маскоўцаў” ганарыўся тым, што на Літве, як і колісь у Рыме, “ушаноўваюцца і сьвятыя пенаты, моры, лары, лемуры, горы, пячоры ды сьвятыя гаі”, ён настальгуе па старавечных звычаях і кажа, што “пад хваляю хросту згаснуў *ugnīs*, то бок агонь”¹¹. Рамантычнае замілаваньне паганскай мінуўшчынай беларуска-літоўскага краю пазьней было характэрнае для творчасьці Адама Міцкевіча, Яна Чачота, Яна Баршчэўскага, Тэадора Нарбута, Адама Кіркора, Канстанцыі Скірмунт ды іншых прадстаўнікоў тутэйшага наблітэту.

У пачатку XX ст. дзеячы беларускага руху таксама зьвярнулі ўвагу на вялікі патэнцыял язычніцкай даўніны для нацыянальнага адраджэньня. У найбольшай ступені гэта тычыцца поглядаў Вацлава Ластоўскага, у прыватнасьці яго гістарыясофскай “крыўскай” канцэпцыі. Паводле яе праўдзівым найменьнем нашага краю ёсьць *Крывія*, а народу – *крывічы*. Страта свойскага этноніму і замена яго “рускім” зьвязваецца з чужынскімі ўплывамі, у тым ліку рэлігійнымі: “І вось усё, што не ўкладалася ў рамкі хрысьціянства, як яго разумелі візантыйцы (і варагі-русь), лічылася адрынутым, “бесаўскім”. Усякае выражэньне дахрысьціянскага вераньня, безумоўна, асуджалася і перасьледавалася як чартоўскае... Пад гэтае паняцьце... падтасоўвалася і праяўленьне народнасьці (гэта знача, – мова мясцовых плямён, іх звычаі, абываі і нацыянальныя імёны)”¹². У апавяданьні “Часы былі трывожныя”, дзе апісваюцца першыя крокі новай рэлігіі на нашых землях, В. Ластоўскі вуснамі паганскіх сьвятароў фактычна вінаваціць хрысьціянства ў тым, што яно наўпрост спрычынілася да заняпаду крыўскага народу: “Воля ваша будзе сьцверта, як зярно ў жорнах, верай новай і разьвеецца, як порсьць дарожная. Слава ваша забудзецца, а імя ваша будзе імею пагарджаных і паярэмленых. Нашчадкі вашы адвернуцца ад крыві сваёй і магілы вашы зьневажаць будучы. Плады зямлі вашай, кроў і пот вашы возьмуць чужынцы, і вы іх багоміць будзеце. Жоны і дачкі вашы стануць паслужніцамі ў тых, каторыя вамі валадаць будучы. Перад рабамі сваімі пахінеце каркі і знізіце абліччы свае ў пакорлівасьці. Змоўкнуць вечавыя званы ў гарадах і песьні свабоды ў сёлах. І перапоўняцца воды сьлязамі вашымі, паветра стогнамі, а зямля крывёй вашай. І згінеце з аблічча зямлі, калі не ачуняеце і ня скажаце сабе: зямля наша – дом наш, яна – магіла прашчкураў і калыбка будучых пакаленьняў нашых!”¹³

Разам з тым, Ластоўскі з відавочнай прыхільнасьцю ставіўся да крыўскага паганства: пісаў артыкулы і мастацкія творы, прысьвечаныя даўнім вераньням, зьбіраў фальклорны матэрыял ды меў нават намер укласьці тутэйшы народны эпас, накітаваў латышскага “Лачплесіса” або фінскай “Калевалы”. Зразумела, нельга сьцьвярджаць, што Власт сапраўды спавядаў язычніцтва, але можна згадзіцца з тэзісам, што “у асобе Вацлава Ластоўскага маем пачынальніка, а можа, завяршальніка замешанага на крывіцкай ідэі беларускага фундаменталізму як пэўнай сістэмы ідэй і каштоўнасьцяў. Гэты тып сьветапогляду выявіўся ў ідэалізацыі, нават апалагетыцы старадаўняга крывіцка-беларускага паганства, у крытыцы хрысьціянскага універсалізму і касмапалітэзму, у інтэнсіўнай нацыянальнай міфатворчасьці, урэшце, у фундаменталісцкай канцэпцыі беларускай гісторыі і культуры, паводле якой Беларусь, альбо Крывія, пачалася ў дахрысьціянскія вякі”¹⁴. Можна меркаваць, што сам Ластоўскі найбольш аптымальным для беларусаў лічыў не каталіцтва, праваслаўе або ўніяцтва, а “нацыянальнае” хрысьціянства¹⁵,

¹¹ Литвин М. О нравах татар, литовцев и москвитян. М., 1994. С. 86.

¹² Ластоўскі В. Аб назовах “Крывія” і “Беларусь” // Тамсама. С. 373.

¹³ Ластоўскі В. Часы былі трывожныя // Ластоўскі В. Выбраныя творы. С. 132.

¹⁴ Конан У. Валхвец беларускага фундаменталізму // Крыніца. 1994. № 8. С. 23.

¹⁵ Ластоўскі В. Унія // Ластоўскі В. Выбраныя творы. С. 414.

якое арганічна ўлучала б і язычніцкі элемент. Менавіта на гэтую думку наводзіць яго “Патрыятычны малітвеннік”, асабліва “Дзесяць загадаў народных”¹⁶, якія, па сутнасці, ёсць дэкалогам беларускага (крыўскага) этнаацыяналізму, вельмі далёкім ад хрысціянскіх заветаў.

Паганскі фон у выглядзе элементаў Гераклітавай філасофіі, гнастыцызму і пантэізму вызначае адметнасць знакавай для беларускага мыслення працы “Адвечным шляхам” Ігната Абдзіраловіча, прысвечанай дыялектыцы “ліючайся” формы, паўсталай ад сакральнага шлюбу Маткі-Матэры і Бацькі-Купалы. Разважаючы пра асаблівасці нашай гісторыі, Абдзіраловіч сьцьвярджаў: “Страціўшы ў сабе вольнага паганца, ...беларус ня ўбачыў нічога прынаднага і ў новым складзе жыцця. Уплывы Захаду і Усходу ў перакручаных, спецыфічна славянскіх, часам карыкатурных выразях круцілі і гвалцілі душу беларуса, толькі прымушаючы яго ўбачыць, што ў чужой скуры заўсёды дрэнна, што трэба вытварыць нешта сваё, роднае, блізкае, арганічнае”¹⁷.

Менавіта з ідэямі гэтых дзеячоў і варта было б звязваць першыя спробы адраджэння беларускага паганства, а не з палітыкай ваяўнічага атэізму савецкага ўраду, скіраванай на вынішчэнне ўсялякага рэлігійнага культу, як не зусім карэктна, на нашу думку, мяркуе Аляксандр Гурко¹⁸. Насамрэч замена бальшавікамі пачатковага сэнсу сьвятаў і абрадаў з хрысціянскага на нібыта “паганскі” з сапраўдным язычніцтвам (этнічнай рэлігіяй) нічога супольнага ня мела. Наадварот, нішто так не спрычынілася да вынішчэння апошняга, як інспіраваная камуністычнымі ўладамі калектывізацыя, індустрыялізацыя і ўрбанізацыя¹⁹. У сваю чаргу зьвернем увагу на тое, што марксісцкая ідэалогія была па сутнасці секулярнай рэлігіяй, якая мела супольныя з хрысціянствам монатэістычныя вытокі. Іх лучыць эгалітарны архетып (усагульная роўнасць перад богам або роўнасць перад людзьмі), універсалізм – перакананьне ў неабходнасці пашырэння сваёй адзінай ісціны ва ўсім свеце (маштабная месіянерская дзейнасць, нярэдка гвалтоўная або перманентная падрыхтоўка сусветнай рэвалюцыі), месіянскія чаканні (вера ў надыход божага валадарства або сьветлай камуністычнай будучыні), постаць месіі (прарок або правадыр), комплекс абранасці ў спалучэнні з нецярпімасцю да іншадумства (змаганьне з гоямі, ерэтыкамі, паганцамі ды пераслед паводле класавай прыкметы).

Сам тэрмін *язычніцтва*, утвораны ад ст.-слав. *язык* ‘народ, мова’, найпраўдападобней азначае чалавека, які гутарыў іншай мовай, чужынца. Слова *язычнік*, такім чынам, мае ў сабе адценьне дыскрымінацыі паводле этнічнай прыкметы, падобнае да паняцця “гоя” ў юдаізме. Іншы тэрмін, пашыраны ў бальшыні еўрапейскіх моваў – *паганства*, якое стала абразлівым, сінонімам усяго кепскага і брыдкага, паходзіць ад лац. *paganus* ‘жыхар *pagus* (вясковай акругі), вясковец’. Тут можна заўважыць прыкметы сацыяльнай дыскрымінацыі, калі ў першыя стагоддзі пашырэння хрысціянства гараджане і заможныя людзі атаесамлялі язычніцтва і “цёмны” вясковы лад жыцця. Няг. *Heidentum*, анг. *heathenism* звязаныя са стэрэатыпам пра паганства як азнаку барбарства, нецывілізаванасці, бо яго маглі спавядаць нібы толькі насельнікі дзікіх мясцінаў – пусткаў,

¹⁶ Ластоўскі В. Патрыятычны малітвеннік // Тамсама. С. 422-424.

¹⁷ Абдзіраловіч І. Адвечным шляхам: Даследзіны беларускага сьветагляду. Мн., 1993. С. 11.

¹⁸ Гурко А. Аб вытоках неязычніцтва ў Беларусі // Хрысціянства і беларуская культура: Матэрыялы III Міжнар. кангрэса беларусістаў “Беларуская культура ў дыялогу цывілізацый” (Мінск, 21-25 мая, 4-7 сьнежня 2000 г.). Беларусіка-Albaruthenica. Кн. 18. Мн., 2001. С. 196-197.

¹⁹ Лобач У. Паганства і хрысціянства: беларускі выпадак // Круга: Crivica. Baltica. Indogermanica. 1994. № 1. С. 156-157.

што сьведчыць пра дыскрымінацыю культурную. Як бачна, амаль усе найбольш пашыраныя тэрміны, якімі карыстаюцца для азначэння паганства, нясуць адбітак хрысьціянскай інтэрпрэтацыі і маюць негатыўнае адценьне. Аднак сутнасці зьявы яны не выяўляюць.

Індаеўрапейская рэлігія, да якой узыходзяць мясцовыя дахрысьціянскія традыцыі бальшыні еўрапейскіх народаў, была *політэістычнай*, зьмяшчаючы разнастайнасьць абрадаваў, характэрнай для розных сацыяльных групаў і мясцовасцяў, адлюстроўвала адметнасьці паміж народамі, а не была ўніверсальнай рэлігійнай дактрынай. Будучы *плюралістычнай* і шматбаковай, гэтая рэлігія была талерантнай паводле сваёй прыроды, далёкай ад якога-кольвек празелітызму і фанатызму, кожная этнасацыяльная група шанавала сваіх уласных багоў, мела адмысловыя рытуалы і звычаі. У гэтым сэнсе яе можна назваць *эзатэрычнай* і *ініцыяцыйнай*. У ёй былі свае міфы ды сімвалы, але яна была пазбаўленая дагматызму. Гэта была рэлігія *веды*, *досьведу* і *справы*, а ня веры і абстрактных роздумаў, таму істотным у ёй было выкананьне традыцыйных абрадаў і абавязкаў²⁰. Да гэтых характарыстак можна таксама дадаць стаўленьне да прыроды як да маніфестацыі боства, тэафаніі, а не як да другаснага стварэння, прызнаньне жаночага боскага прынцыпу – Багіні нароўне з мужчынскім боскім пачаткам, або нават замест яго²¹.

Ці ёсьць тэрміны, якімі можна было б карыстацца для больш дакладанага азначэння язычніцтва? У “Аповесьці мінулых гадоў” пры апісаньні ладу жыцця язычнікаў гаворыцца, што яны: “имяху... обычаи свои и закон отец своих и преданья, каждо свой нрав”²². Паняцьце дзядоўскага *звычайо* тут беспасярэдне суадносіцца з рэлігійнай традыцыяй. Гэта ж вынікае і з іншых летапісных паведамленьняў: “Си же творяху обычая и Кривичи и прочии погании...”²³. Разумьне звычайо ў рэлігійным кантэксце характэрнае і для народнай культуры: “Звычай устанавіў Бог; от затым трэа дзяржацца звычай, калі хочэш, каб Бог не пакараў. Хаць жэ кажуць, што ўсялякія людзі маюць свой звычай, бо што сяло, та нораў, што галава, та розум, а што край, та звычай, але ўсе ж людзі трымаюцца таго звычай, як пайшоў от дзядоў да прадзедаў, бо яго ўстанавіў сам Бог”²⁴. Заўважым, што і ў “пачатковага летапісца” і ў людовай традыцыі звычай характарызуюцца сутнаснай *гетэрагеннасьцю*, уасабленьнем *genius loci*, кожны край, племя, сяло маюць свае адметныя звычаі, што кантрастуе з універсальным хрысьціянскім законам, абвешчаным для ўсіх народаў. У сувязі з гэтым нядаўна было прапанавана замяніць сам тэрмін “традыцыйная культура” ў дачыненні да культуры пэўнага тыпу больш слушна дэфініцыяй “тэсматычная культура”, абагульняючы значэньні грэцкага слова *иеумт* ‘старая завязьенка, асьвечаная даўніной і звычайна не пісаная, сьвяты закон, закон, усталяваны багамі’²⁵.

Індаеўрапейскі канцэпт “веры” ў рэлігійным сэнсе істотна розніўся ад хрысьціянскага як выключнага стаўленьня да ўсемагутнага бога, безумоўнай вінаватасьці перад ім і спадзяваньня на зьбавеньне, добра выяўленага ў сьлыснай формуле Тэртэліяна *Credo, quia absurdum est*. У процілегласьць да гэтага першасны сэнс веры ў індаеўрапейцаў рэканструюецца паводле моўных фактаў як акт даверу, што аказваецца богу, з якога вынікае ўзаемны давер у выглядзе боскага спрыянь-

²⁰ Naudry J. The Indo-Europeans. Washington, 1998. P. 63.

²¹ Найджел П., Пруденс Дж. История языческой Европы. СПб., 2000. С. 13-14.

²² Повесть временных лет. Ч. 1. Текст и перевод. М. – Л., 1950. С. 14.

²³ Полное собрание русских летописей. Т. II. Ипатьевская летопись. М., 1962. С. 10.

²⁴ Сержпутоўскі А.К. Прымхі і забабоны беларусаў-палешукоў. Мн., 1998. С. 121.

²⁵ Санько С. Канстытутыўныя элементы антычнага космасу як эталёнага для стараэўрапейскай тэсматычнай культуры // Круга: Crivica. Baltica. Indogermanica. 1994. № 1. С. 106.

²⁶ Бенвенист Э. Словарь индоевропейских социальных терминов. М., 1995. М. 124-129.

ня²⁶. У прускай мове захаваўся таксама і спецыяльны тэрмін для азначэння веры – *druwis*, што адлюстроўвае асаблівасці паганскага святаразумеўня, у якім слова са значэннем ‘вера’ ўзыходзіць да словаў са значэннем ‘дрэва’. Пры гэтым цвёрдае, трывалае дрэва (найчасцей дуб) разумелася як вобраз сусвету (*axis mundi*), як крыніца найбагацейшай міфа-паэтычнай сімволікі. Такім чынам, маем характэрны сэнсавы ланцуг: ‘назоў аб’екту ўшанавання’ – ‘ушанаванне (рэлігійнае)’ – ‘вера’. Дарэчы, зважаючы на балцкі этнакультурны фон на Беларусі, менавіта *druwis* можна было б ужываць у якасці аўтэнтчнага заменніка як хрысціянскіх у паходжаньня “язычніцтва” і “паганства”, гэтак і штучнай “роднай веры”²⁷.

Яшчэ адзін аспект праблемы – суадносіны даўняга паганства і тых, хто сёння шукае “обычяі дрэвльнш”, або карэляцыя паганства і непаганства. Апошняя даўно ёсць аб’ектам навуковага вывучэння, але нас цікавіць, які ж змест укладаецца ў гэтае паняцце. Этнолаг Віктар Шнірэльман разумее пад непаганствам “агульнаацыянальную рэлігію, якая штучна ствараецца гарадской інтэлігенцыяй з фрагментаў старажытных лакальных вераньяў і абрадаў з мэтай “адраджэння нацыянальнай духоўнасці”²⁸. Гэтае азначэнне здаецца надта спрэчным для таго, каб прэтэндаваць на ўніверсальнасць ды адлюстроўваць сутнасць азначанага. Выклікае сумнеў “агульнаацыянальны характар” рэлігіі, бо многія дзеячы непаганскага руху падкрэсліваюць, што этнічная рэлігійнасць далёка ня тоесная нацыянальнай, хоць і перакрываецца з ёю²⁹. Апрача таго, еўрапейскія прыхільнікі політэізму часта апелююць хутчэй да мясцовых адменаў суперэтнічных дахрысціянскіх традыцый: балцкай, славянскай, германскай, кельцкай, якія перакрываюць нацыянальныя межы. Далёка не заўсёды і не паўсюль гэтая рэлігія ствараецца штучна і толькі гарадскімі інтэлігентамі. Шнірэльманавы азначэнне найбольш пасуе для ўласна расейскай сітуацыі і не прыдатнае для шырэйшага кантэксту.

Айчыны рэлігізнаўца Аляксандр Гурко акрэслівае неаязычніцтва як “новыя рэлігіі, сканструяваныя на аснове політэістычных вераньяў у мэтах пошуку новай этнічнай ідэнтычнасці і (або) для распрацоўкі новай ідэалагічнай сістэмы”³⁰. Адрозненне ж паўстае пытанне пра крытэры “навіны” ў дачыненні да сучасных паганцаў. Выраз “новыя рэлігіі” або “новыя рэлігійныя рухі” ўжываецца для азначэння рэлігійных плыняў, якія розніцца ад тых, якія звычайна называюць “традыцыйнымі” або “сфармаванымі”, “гістарычнымі” рэлігіямі і канфесіямі. Сярод крытэрыяў “традыцыйнасці” вылучаюцца наступныя: працяглая гісторыя існавання, унутраная цэльнасць, аформленасць, нават завершанасць веравучэння, устойлівасць культавых (рытуальных) практык, інстытуцыянальная структура, укараенасць і шчыльная сувязь з нацыянальнымі традыцыямі, мовамі, гісторыяй, менталітэтам ды інш³¹. Адпаведна, “новымі рэлігіямі” ёсць тыя, што не адпавядаюць большыні гэтых крытэрыяў. Аднак некаторыя з іх (інстытуцыянальнасць, завершанасць) ня могуць уважацца за аб’ектыўныя, бо арыентаваныя на характарыстыкі г.зв. сусветных рэлігіяў, і калі будуць скарыстаныя, прыкладам,

²⁷ Editorium // Almanach Centru etnakasmalogiji “Kryuja”. 2005. № 1. С. 4.

²⁸ Шнірэльман В.А. Неоязычество и национализм. Восточноевропейский ареал // “Исследования по прикладной и неотложной этнологии”. № 114. М., 1998. С. 3.

²⁹ Рыжакова С.И. Ромува. Этническая религиозность в Литве // “Исследования по прикладной и неотложной этнологии”. № 136. М., 2000. С. 10-15; Interview with Jormundur Ingi // The Oaks. The official newsletter of World Congress of Ethnic Religions. 2000. № 2. P. 10.

³⁰ Гурко А.В. Новые религии в Республике Беларусь: генезис, эволюция, последствия. Мн., 2006. С. 44.

³¹ Жеребятёв М., Феррони В., Феномен новых религиозных движений // <http://www.archipelag.ru/geoculture/religions/secular/novel/>.

для ацэны даасізму ў Кітаі, сінтаізму ў Японіі або шматлікіх адменаў індуізму ў самой Індыі, то могуць засьведчыць там іх “нетрадыцыйнасьць”.

Што тычыцца працяглай гісторыі існаваньня, шчыльнай сувязі з нацыянальнымі традыцыямі, то наўрад ці нешта можа скласьці канкурэнцыю паганству, а абрады, практыкаваньня носьбітамі народнай рэлігіі, г. зв. «народнага хрысьціянства», ёсьць фактычна сістэмай культуры язычніцкага паходжаньня, досыць нязначна і павярхоўна трансфармаванай, што сьведчыць пра надзвычайную яе ўстойлівасьць. Такім чынам, паняцьці “навізны” або “нетрадыцыйнасьці” ў дачыненні да шанавальнікаў дахрысьціянскай веры выглядае, прынамсі, нелагічна. Дарэчы, гэта разумюць і некаторыя хрысьціяне, напрыклад, Уладзімір Мацкевіч: “Калі пасьлядоўна трымацца такой думкі, тады прыйдзеца прызнаць, што ўсё хрысьціянства на Беларусі нетрадыцыйнае, бо ня ўзьнікла тут, а прынесенае звонку. Больш таго, прынесенае ворагам, які захапіў Полацк – наш традыцыйны палітычны і культурны цэнтар... Таму больш зразумела, калі прыхільнікі паганства спасьляюцца на традыцыйнасьць, чым калі пра гэта спрачаюцца хрысьціяне розных адгалінаваньняў і дэнамінацыяў”³².

Больш дакладную, з нашага гледзішча, дэфініцыю прапанаваў Аляксей Гайдую, для якога гэта “сукупнасьць рэлігійных, парарэлігійных, грамадска-палітычных і гістарычна-культурных аб’яднаньняў і рухаў, якія ў сваёй дзейнасьці зьвяртаюцца да дахрысьціянскіх вераньняў і культураў, абрадавых і магічных практык, займаюцца іх адраджэньнем і рэканструкцыяй”³³. У процілегласьць да народаў, якія захавалі архаічны лад жыцьця і мысьленьня, пераемнасьць і трансляцыю традыцыі (прыкладам, паволжскія і паўночныя народы ў Расіі), паняцьце “неапаганства” мае азначаць яе перарванасьць. Між тым Майкл Ёрк мяркуе, што неапаганства – гэта толькі адна з формаў сучаснага еўрапейскага паганства, якая суіснуе з рэканструяваным язычніцтвам (*reco-paganism*) і больш арганічнымі і натуральнымі праявамі народнай рэлігійнасьці, таго што ён называе *geopaganism*. Рэканструяванае паганства розніцца ад апошняга тым, што найчасцей яно выступае як сьвядомы выбар асобы, вылучаецца актыўнай інтэнцыяй на адраджэньне гістарычных формаў язычніцтва, а неапаганства ўяўляе сабой цалкам новы канструкт, якім ёсьць, напрыклад, рух *Wicca*³⁴.

Паводле аналогіі з тэрмінам “неапаганства”, які падкрэсьлівае адсутнасьць інстытуцыйнай і культурнай пераемнасьці між даўнімі і сучаснымі формамі політэізму, Беларускаю Праваслаўную царкву Маскоўскага патрыярхату таксама можна было б назваць “неаправаслаўем”, бо яна фактычна ня мае нічога супольнага з аўтэнтчным беларускім праваслаўем. Зьвярталася ўвага і на тое, што цяпер сярод “традыцыйных канфесій”, асабліва праваслаўя, пашыраюцца тэндэнцыі “новай евангелізацыі”, якія зьнішчаюць формы традыцыйнай этнічнай культуры, у тым ліку элементы народна-хрысьціянскай абрадавасьці³⁵.

Такім чынам, улічваючы негатыўныя і некарэктныя канатэты тэрмінаў “паганства” і “неапаганства”, больш адпаведным сутнасьці разглядаанай зьявы і прыдатным для навуковага ўжытку быў бы тэрмін “этнічная рэлігія” або “традыцыйная этнічная рэлігія”, пад якім разумеецца аўтахтонная сістэма сьветагляду, куль-

³² Мацкевіч У. Рэфарматы ў Беларусі: свае ці чужыя // <http://worvik.com/news/2005/09/17/63>

³³ Гайдую А.В. Идеология и практика славянского неоязычества. Автореферат дисс. на соиск. уч. степ. канд. философ. наук. СПб., 2000. С. 12.

³⁴ York M. Pagan Theology. Paganism as a World Religion. New York – London, 2003. P. 60-64.

³⁵ Misjuc W. Prawosławny protestantyzm // Tryglaw. Kwartalnik metapolityczny. 2006. № 9. S. 26-29.

³⁶ Лозко Г.С. Пробуждена Енея. Європейський етнорелігійний ренесанс. Харків, 2006. С. 31.

таў і абрадаваўсці пэўнага этнасу, што існавала або дагэтуль існуе, незалежна ад таго, якую ўсясьветную рэлігію прыняў дадзены народ як афіцыйную³⁶.

Этнічная рэлігійная традыцыя не перапынялася з прыняццем хрысціянства, але працягвала сваё існаванне ў выглядзе г. зв. *народнай рэлігіі*, вызначальнай рысай якой ёсць суіснаванне “высокай” рэлігіі (хрысціянства), звязанай з кіроўнымі класамі і клерам, ды рэлігійных уяўленьняў “простага люду”, для якога “высокая” рэлігія актуальная адно фактам свайго існавання, і які ў паўсядзённых патрэбах кіруюцца не сьвятым пісаньнем, а традыцыяй, звычайам, дзядоўскай верай. Паводле азначэння Уладзіміра Напольскіх, народная рэлігія “уяўляе сабой сістэму, што разьвіваецца (у адрозьненне ад раз і назаўсёды зададзенага канону “высокай рэлігіі”), у якой элементы і цэлыя пласты “высокай рэлігіі” ў кожнага пакаленьня і кожнага мікрасоцыюму (сялянскай грамады) арганічна зьліваюцца са спадкаванай сістэмай, у якой у сваю чаргу прысутнічаюць іншыя элементы “высокай рэлігіі”, “адабраныя” і перапрацаваныя папярэднімі пакаленьнямі, і элементы, якія ўрэшце рэшт узыходзяць” да найдаўнейшых рэлігійна-міфалагічных уяўленьняў, што існавалі да ўваходжаньня гэнага народу ў абсяг пэўнай сусьветнай рэлігіі: зьмест “высокай рэлігіі” ўсялякі раз як бы “перакладаецца” на мову традыцыі³⁷.

Адметнасьць беларускай народнай рэлігіі і традыцыйнай этнічнай культуры агулам выяўляецца якраз у тым, што яна захоўвала сваю ўнутраную цэльнасьць, функцыянальнасьць і самадастатковасьць, нягледзячы на фармальныя інавацыі хрысціянства, якое было толькі контурам, абрысам, тады як рэальнае напаўненьне часта рознілася ад хрысціянскіх нормаў і пастулатаў³⁸. Навукоўцамі адзначаецца яе трансмпаральнасьць, што выяўляецца “па-першае, у выключнай *архаічнасьці* паасобных яе складовых частак, даўніна якіх часам сягае часоў так званай “індаеўрапейскай еднасьці”, а па-другое, у прыналежнасьці гэтых элементаў жывой традыцыі яшчэ і напрыканцы XX стагоддзя³⁹. Прынцыповая політэістычнасьць народнай рэлігіі⁴⁰, захаваньне і кансервацыя ў ёй падставовых элементаў міфа-паэтычнай мадэлі сьвету дазваляе сьцьвердзіць, што менавіта там усё яшчэ можна ўбачыць *жывую* паганскую традыцыю.

Мабыць таму фальклор як найважнейшы складнік гэтай традыцыі нярэдка выклікае насцярожанае або нават пагардлівае стаўленьне з боку занепакоеных хрысціянаў: “Беларускі фальклёр – гэта руіны культу, якія нараджаюць масавую культуру: калядаваньне, гуканьне вясны, шуканьне папараць-кветкі й спаленьне аўтамабільных пакрышак на Купальле. Даўнія адзеньні, рыштунак, звычай ды сьпевы могуць растлумачыць нам прычыны шмат якіх генэтычных хваробаў і вялікіх грахоў сучаснае нацыі, успадкаваных ад паганства⁴¹. З гэтым пурытанскім стаўленьнем ды разуменьнем вытокаў масавай культуры цалкам натуральна прагучала б і прапанова пазбавіцца ад рэшткаў “паганскай грахоўнасьці”, зьнішчыўшы і рэшткі беларускага фальклору, толькі здаецца, што вядзе гэты шлях да іншага цяжкага граху – цемрашальства.

Аўтар працытаванай сентэнцыі – Павал Севярынец не шкадуе чорных фарбаў для таго, каб намаляваць скрайне непрывабны вобраз рэлігіі, якая на некалькі

³⁷ Напольскіх В. Заметки на полях: Неоязычество на просторах Евразии // <http://www.udmurt.info/library/napolskikh/neo yaz.htm>

³⁸ Лобач У. Беларуская традыцыйная культура і хрысціянская царква ў XIX – пачатку XX ст. // Druvis. Almanach Centru etnakasmalogiji “Kryuja”. 2005. № 1. С. 123-127.

³⁹ Санько С. Прадмова // Беларуская міфалогія. Энцыклапедычны слоўнік. Мн., 2004. С. 3.

⁴⁰ Забияко А.П. Народная религия // Религиоведение. Энциклопедический словарь. М., 2006. С. 672-673.

⁴¹ Севярынец П. Нацыянальная ідэя. Фэнамэналёгія Беларусі // <http://www.sieviarynets.net/txt/nidea.htm#БЕЛКУЛЬТУРА>.

дзясяткаў тысячаў гадоў старэйшая за хрысціянства і якую вызнаюць ня менш як паўтары мільярды жыхароў нашай планеты: “Паганства, у адрозьненне ад сьвятасьці – стан, у якім жылі людзі да таго, як прынялі Хрыста. Такім чынам, спачатку на нашых землях панавала паганства, а потым узьнікла Беларусь. Беларусь як нацыю сфармавала хрысціянства. Паганскі сьветапогляд і лад жыцця ўвесь час разбуралі асновы нацыянальнае духоўнасці, вярталі Беларусь да пачорнага, рабскага стану, дзе валадараць страх і грэх, ідалы й куміры. Паганства пэцкала й паскудзіла паўсюль, дзе зьяўлялася. Паганства некалькі тысячагоддзяў спавядала культы дзікія й жорсткія, з пакланеньнем вагну, сонцу, дрэву й розным шклоўскім ідалам, мнагажонствам, кроўнай помстай і пачварнымі чалавечымі ахвярапрынашэннямі”⁴².

У сваім часе Юліюс Эвола слушна адзначаў, што “сёння адукаваны чалавек наўрад ці пагодзіцца з тым, што... вялікія дахрысціянскія цывілізацыі... ня ведалі сьвятога і звышнатуральнага... што было б раўназначна прызнанню таго, што ўсе веды, назапашаныя, прыкладам, вялікімі індаеўрапейскімі цывілізацыямі і рэлігіямі, выдуманья і непатрэбныя”⁴³. Залежнасьць існаваньня “сьвятасьці” толькі ад сваёй “адзіна праўдзівай” веры аўтаматычна вядзе да нецярпімасці, правакуе на абразы ды гвалт супраць “нячыстых”, “нясьцінных” вернікаў. Не стасуецца з рэальнасьцю і надта экстравагантнае сьцьверджаньне пра нацыю, бо калі ўжо шукаць чыньнікі ўтварэньня сучаснай беларускай нацыі, то ці не акажацца гэтак, што роля савецкай улады была тут ня менш, а можа нават і больш значная, чым якой-кольвек рэлігіі? Агулам, логіка разважаньняў, прадэманстраваная П. Севярынецам, надта ж падобная да бальшавіцкай візіі гісторыі, адно розніца хіба ў тым, што канец валадарства цемры і дзікунства з 1917-га году адцягваецца ў 988-ы або 1387-ы год. Дзіўна, як ён не ўтрымаўся ад біблейскага закліку: “Зьнішчыце ўсе мясьціны, дзе народы, якімі вы авалодаеце, служылі багам сваім, на высокіх горах і на пагорках і пад усякім галінастым дрэвам. І разбурыце ахвярнікі іхнія і паламайце слупы іхнія, і спалеце агнём гаі іхнія і пабеце балваноў — багоў іхніх, і вынішчыце імя іхняе ў месцы тым” (Другі закон, 12, 2-3).

Вядома ж, у дахрысціянскія часы ня толькі існавала само паняцьце сьвятасьці, але яно займала адно з найважнейшых месцаў у міфа-пэтычнай мадэлі сьвету, а ўжо пазьней было апрапрыявана, прысабечана хрысціянствам. Пачатковыя ўяўленьні аб сьвятым сягаюць яшчэ індаеўрапейскай даўніны. Лінгвіст Уладзімір Тапароў выявіў, што для праславянскага кораня *svkt-, да якога ўзьходзіць азначэньне “сьвятасьці” і які мае адпаведнікі ў балцкіх ды іранскіх мовах, рэканструюецца значэньне “павялічвацца”, “набрыняць”: “Мяркуючы па адпаведным кантэкстам і аналогіям тыпалагічнага характару, у дадзеным выпадку гаворка ішла аб узрастаньні-квітненьні, нейкай жыватворнай субстанцыі, якое вяло да пасьпяваньня плоду як да завершаньня ўсяго папярэдняга разьвіцьця і прарыву да новага, больш высокага стану, да вечнага нараджэньня, да максімальнай урадлівасьці і прыбытку”⁴⁴. Усе астатнія сэнсы “сьвятасьці”: чысьціня, некранутасьць, бездакорнасьць, адмысловая духоўная ўзьнёслаць паўсталі ў выніку ўзмацненьня ўнутрыкультурнай пазіцыі старога індаеўрапейскага тэрміна праз улучэньне яго ў кантэкст хрысціянскай культуры. Цікава, што паводле беларускіх паданьняў “сьвятым” чалавекам лічыўся ня той, хто наведваў царкву і там маліўся, а той,

⁴² Севярынец П. Нацыянальная ідэя. Фэнаманалёгія Беларусі // <http://www.sieviarynets.net/txt/nidea.htm#ДУХОВАСЫЦЬ>.

⁴³ Эвола Ю. Люди и руины. М., 2002. С. 146-147.

⁴⁴ Топоров В.Н. Святость и святыне в русской культуре. Т. I. М., 1995. С. 480; Топоров В.Н. Об одном архаическом индоевропейском элементе в древнерусской культуре – *svkt- // Языки культуры и проблемы переводимости. М., 1987. С. 184-252.

⁴⁵ Сержпутоўскі А.К. Казкі і апавяданьні беларусаў-палешукоў. Мн., 1999. С. 175-177.

хто туды не хадзіў, не хрысьціўся ды маліўся ў гунне⁴⁵ (тут відавочная сувязь з язычніцкімі абрадамі, што ладзіліся ў гэтым месцы).

Паводле сваёй дзікасьці і жорсткасьці шматлікія рэлігійныя войны і рэпрэсіі, выкліканыя монатэістычнай варажнечай да іншадумцаў, шматкроць пераўзыходзяць якія-кольвек формы паганскага гвалту. Калі глядзець з гістарычнай персьпектывы, то язычніцтва мае ня меншы гуманістычны патэнцыял разьвіцця, пра што сьведчыць яго мірнае і суладнае існаваньне побач з рознымі канфэсіямі ў Японіі, Індыі, іншых краінах. Паказальна, што сёньня канфлікты ўзьнікаюць найчасцей у выніку досыць агрэсіўнай палітыкі празелітызму з боку монатэістаў («абрамістаў»), як гэта бачна на прыкладзе індусіцка-мусульманскага канфлікту, або месіянерскай дзейнасьці каталіцкага касьцёлу.

Хрысьціянэ, як ні парадаксальна гэта гучыць, таксама прыносілі і прыносяць ахвяры свайму богу. Сэнс ахвяры ў архаічных грамадствах зьвязаны з тым, што спыненьне *рэальнага*, спантаннага зла адбываецца з дапамогаю зла *семіятычнага*, паводле формы гэткага ж, але якое набывае сакральны статус і тым самым апраўданьне – бо яно мае стаць апошнім, спыніць рух зла, які вядзе да хаосу, ды захаваць касьмічны парадак⁴⁶. Ахвяры хрысьціянскаму богу: першаахвяра Хрыста (семіцкага традыцыйнага першанароджанага сына), сьвятых пакутнікаў, забітых і закатаваных паганцаў, ерэтыкоў, “вядзьмарак” ды іншаверцаў таксама атрымлівалі апраўданьне або тлумачэньне ў маральных катэгорыях, бо былі выкліканыя імкненьнем да выкараненьня зла і агульнага выратаваньня. Праваслаўныя ды каталікі маюць і сваіх ідалаў – іконы, статуі сьвятых, урэшце выявы Хрыста на крыжы, тады як паслядоўныя монатэістычныя плыні (юдаізм, іслам, пратэстантызм) забараняюць якія-кольвек выявы людзей, пагатоў бога, і тут мы маем справу з невыкараняльным язычніцкім субстратам, які ўзбагаціў скарбонку сусьветнай культуры шматлікімі шэдэўрамі выяўленчага мастацтва.

Гаворачы пра адраджэньне паганства мы маем на ўвазе не вяртаньне, але *зварот* да яго. Чаму гэты зварот актуальны, варты калі ня ўхвалы, дык, прынамсі, разуменьня? Па-першае, паганскія рэлігіі часта лепей, чым, прыкладам, гістарычныя хрысьціянскія цэрквы, дазваляюць сучаснаму чалавеку падтрымліваць пачуцьцё этнічнай і культурнай ідэнтычнасьці, якое імкліва зьнікае ў глабалізаваным сьвеце. Па-другое, язычніцтва, відаць, лепей за іншыя рэлігіі здатнае процістаяць татальнай секулярызацыі, спрыяе захаваньню цьвёрдай сэксуальнай і сямейнай маралі. Прыхільнікам політэізму лягчэй засвоіць ідэю плюралізму меркаваньняў, шматстайнасьці сьвету, — такім чынам яно дапамагае пазьбегнуць канфлікту, процістаяньня там, дзе гэтага ня могуць дасягнуць сучасныя сусьветныя рэлігіі⁴⁷. Зварот да паганства ў беларускай сітуацыі абумоўлены, між іншага, праблемамі з нашай нацыянальнай ідэнтычнасьцю, якая немагчымая без этнакультурнага складніка, шчыльна зьнітаванага духоўнай культурай народу. Мабыць таму беларусам ёсьць сэнс прыслухацца да словаў лідэра ісландскіх паганцаў Ёрмундура Інгі: “Мне здаецца, што язычніцтва, або Асатру ёсьць найлепшым спосабам зьвярнуцца да вытокаў, вярнуць пачуцьцё гонару за сваю прыналежнасьць – гонару без нянавісьці да тых, хто адрозьніваецца ад цябе”⁴⁸. Папраўдзе, пэўныя псіхалагічныя, экалагічныя і культурныя асьпекты язычніцкай духоўнасьці былі б запатрабаваныя і карысныя сёньняшняму беларускаму грамадству.

Паганства можна ўважаць за пэўны тып духоўна-сьветагляднай арыентацыі,

⁴⁶ Цивьян Т.Н. Образ и смысл жертвы в античной традиции (в контексте основного мифа) // Палеобалканистика и античность. М., 1989. С. 121.

⁴⁷ Коскелло А. Современные языческие религии Евразии: крайности глобализма и антиглобализма // Религия и глобализация на просторах Евразии. М., 2005. С. 324-325.

⁴⁸ Interview with Jormundur Ingi... P. 10.

досыць шырокім і шматаблічным рухам, парадыгму пошуку новага кшталту сьвядомасьці і “Вялікага Стылю” жыцьця, які быў бы адэкватны для сёньняшняга ўзроўню постіндустрыяльнай і інфармацыйнай цывілізацыі, для эпохі постмадэрнасьці, як імкненьне да культурнай мінуўшчыны (традыцыі) ды выяўленьне ў ім “пачатковага” гуманістычнага, духоўнага сьветаўспрымання і сьветаразумеьня. Паганства трэба разглядаць як складовую частку рэчаіснасьці, гістарычную зьяву ва ўмовах поліцэнтрызму, мультыкультурнасьці і вычарпаньня тых імпульсаў, якія еўрапейская цывілізацыя атрымала ад “метафізічнай” лініі мадэрну (Асьветніцтва – класічны нямецкі ідэалізм – гуманізм – пазітывізм – марксізм – лібералізм)⁴⁹.

Як кожны сапраўды значны феномен, адраджэньне паганства ня ёсьць аднастайным і адназначным, у ім прысутныя розныя плыні і тэндэнцыі. Некаторыя з іх, з нашага гледзішча, можна аднесці да ліку адмоўных, што прафануюць ня толькі самую ідэю, але этнічную традыцыю як такую, замяняючы яе нейкім ідэалагічна-містычным сурагатам. Нездарма адзін з найвыбітнейшых “паганскіх” мысьляроў сучаснасьці Алэн дэ Бенуа зацяпляе з гэтай нагоды: “Тое, што рупіць нам сёньня... гэта ў меншай ступені зьнікненьне паганства, як яго адраджэньне ў прымітыўнай, пустой форме, у якасьці, так бы мовіць, “другараднай рэлігіі”⁵⁰. Прыкметы гэтай “другараднай рэлігіінасьці” досыць яскрава выяўленыя ў г.зв. “раднавераў”.

Каляндар сьвятаў і пантэон багоў у іх звычайна складаецца з фрагментаў, характэрных не для канкрэтнай лакальнай традыцыі, а пазычаных з розных усходне- і заходнеславянскіх, індыйскіх, скандынаўскіх крыніц, “кабінетнай” міфалогіі; фальклорныя тэксты, як правіла, ігнаруюцца, а фальсіфікаты кшталту “Вялесавай кнігі” ўважаюцца за “сьвятых пісаньні”, традыцыйныя абрады замяняюцца прыдуманымі рытуаламі, замест выкананьня абрадавых сьпеваў абьяшчаюцца пафасныя “малітвы”, фальклорная музыка альбо зусім адсутнічае, альбо прадстаўленая ў “балалайкавай” форме, пад “славянскім” адзеньнем разумеюцца безгустоўныя стылізацыі раньнесярэднявечных і народных строяў, зусім нематывавана выкарыстоўваюцца знакі ды сімвалы, тэксты “раднавераў”-ідэолагаў прасякнутыя прафаннай эзатэрыкай, паранавуковасьцю, сумнеўнымі гістарычнымі “адкрыцьцямі” і нацыянальнай мегаламаніяй.

На Беларусі да падобных групаў можа быць залічаная мясцовая філія расейскага згуртаваньня “Схорон Еж Словен”, сябры якой трымаюцца досыць агрэсіўнай адмены заходнерусізма, выкарыстоўваюць у часе сваіх “рытуалаў” афіцыйны чырвона-зялёны сыяг ды серп і молат, актыўна “прычашчаюцца” алкагольнымі напоямі і праводзяць “ігрышчы” ў выглядзе мардабою ў “славянскім” стылі. Як пэўны кур’ёз выглядае і непрацяглая дзейнасьць “Аб’яднаньня беларускіх раднавераў”, лідэр якога Зьміцер Крамушчанка (Славер Велет) нейкі час актыўна намагаўся дамагчыся паважанага стаўленьня да сваёй арганізацыі: езьдзіў на “вечы раднавераў”, ганіў “этнографію” і “балтафілаў”, але раптоўна адмовіўся ад сваіх ранейшых перакананьняў і стаў апантаным праваслаўным. Сюды ж можна далучыць і спробы стварэньня выкладчыкам БДПУ Генадзем Адамовічам “славянскай сістэмы адзінаборстваў”, веды пра якую нібы захаваліся толькі ў ягоным родзе, а насамрэч гэта троху відазьмененыя тэхнікі ўсходніх баявых мастацтваў, спалучаныя з сінкрэтычнымі акультнымі практыкамі.

Падсумоўваючы, можна цалкам пагадзіцца з ацэнаю Льва Клейна дзейнасьці “раднавераў”, якіх насамрэч не цікавіць, “чаму маліліся іх даўнія продкі і як яны ладзілі свае абрады, якія сьвяты яны спраўлялі, у што апрашаліся. Іх цяперашнія

⁴⁹ Гуцуляк О.Б. Неоязычнiцтва як сьвiтоглядне явище (iсториико-фiлософський аналіз). Автореферат дис. на здоб. наук. ступ. канд. фiлософ. наук. Львiв, 2005. С. 15-18.

⁵⁰ De Benoist A. Comment peut-on ktre païen? Paris, 1981. P. 25.

⁵¹ Клейн Л.С. Воскрешение Перуна. К реконструкции восточнославянского язычества. СПб., 2004. С.123.

святочныя і абрадавыя дзеянні, прыдуманя ў стылі *a la russe* (а ля рус), – гэта шоў, спектакль, балаган. А самі яны – блазны”⁵¹. Даследнік усходнеславянскага язычніцтва Міхаіл Васільеў нават акрэсліў гэты штучны і эклектычны канструкт, якому бракуе мясцовага вымярэння і грунтоўнасці, як *квазіпаганства* або *псеўдапаганства*, то бок непраўдзівае, уяўнае (нават ілжывае) язычніцтва⁵². З нашага гледзішча, феномен “славянскай роднай веры” ў Беларусі, Расіі ды Украіне можа быць названы не іначай як *сімуляграм* – фальшывым прэтэндэнтам на аўтэнтчнасць, копіяй, арыгіналу якой ніколі не існавала.

У той жа час, нельга не адзначыць, што і высновы тых, хто займаецца акадэмічным вывучэннем неапаганства, далёка не заўсёды вылучаюцца нейтральнасцю, навуковай аб’ектыўнасцю і непрадузятасцю. Нярэдка за агульнай крытыкай хаваецца суб’ектыўнае непрыняцце іншых поглядаў, ідэяў, меркаванняў, адвольная маніпуляцыя фактамі, што выклікае пэўны сумнеў у прафесіяналізме гэтых даследаванняў. Прыкладам падобнага падыходу можа быць атасамленне ўсіх без вынятку прыхільнікаў этнічнай рэлігіінасці з найбольш гратэскнымі формамі квазіязычніцтва, абвінавачанні ў ультра-нацыяналізме і неанацызме, аргументацыя, якая апісвае політэізм як несумяшчальны з развітымі формамі дзяржаўнасці, пагатоў – з рэальнасцю сучаснай цывілізацыі ды г.д.⁵³

Нягледзячы на тое, што апісанае вышэй псеўдапаганства імкліва пашыраецца ў славянскіх краінах, нельга меркаваць, што адраджэнне этнічнай рэлігіі адбываецца толькі гэтакім чынам. Узорам кардынальнага іншага падыходу ёсць прыбалтыйскія язычніцкія задзіночанні, у прыватнасці, літоўская “Romuva”. Чальцы “Romuv’ы” досыць удала, густоўна і далікатна спалучаюць рэканструкцыю старажытных культаў, збольшага на аснове гістарычных крыніцаў пра балцкую рэлігію, працаў навукоўцаў ды этнаграфічных матэрыялаў, і жывыя формы народнай рэлігіі.

Наколькі магчымы такі падыход у нас? Найперш трэба пачаць з таго, што само пытанне пра існаванне на Беларусі *славянскага* язычніцтва ёсць дыскусійным. Досыць праблематычна вылучыць уласна славянскі пласт міфалогіі. Гэтак Юратэ Лаўчутэ і Дзьмітры Мачынскі, правёўшы комплексны аналіз крыніцаў, прыйшлі да высновы пра балцкія вытокі сакральнай пары Пярун – Вялес⁵⁴. Нельга не зважаць таксама на факт іранскага паходжання бальшыні багоў г. зв. “усходнеславянскага” пантэону: Дажбога, Стрыбога, Сварога, Хорса, Сімаргла (няма і надзейных сьведчаньняў наяўнасці культу гэтых багоў у продкаў беларусаў), тады як Пярун і Вялес – архаічныя індаеўрапейскія боствы – дасталіся славянам у спадчыну ад балтаў, што карэлюецца з тэорыяй пра развіццё славянскіх моваў з заходнябалцкіх дыялектаў⁵⁵.

Калі займацца рэканструкцыяй даўніх міфалагічных уяўленняў, пагатоў старажытных культаў, трэба абавязкова ўлічваць іх лакальную спецыфіку і рэгіянальныя адметнасці. Да жалю, найчасцей гэтая акалічнасць ігнаруецца ня толькі сучаснымі прыхільнікамі дахрысціянскай традыцыі, але і некаторымі навукоўцамі. Як зацяпляе Эдвард Зайкоўскі, “значная колькасць даследчыкаў сыходзіла з тэзісу аб існаванні т. зв. старажытнарускай народнасці, паўтараючы меркаваньне аб адзінай старажытнарускай культуры, міфалогіі, другіх формах духоў-

⁵² Васильев М.А. Неоязычество на постсоветском пространстве. Рецензия на сборник статей “Неоязычество на просторах Евразии” (сост. В. Шнирельман). М., 2001. 177 с. // Славяноведение. 2002. № 4. С. 103.

⁵³ Параўн.: Клейн Л.С. Воскрешение Перуна... С. 105-130; Шнирельман В.А. От “советского народа” к “органической общности”: образ мира русских и украинских неоязычников // Славяноведение. 2005. № 6. С. 3-26.

⁵⁴ Лаучюте Ю.-С., Мачинский Д. Балтские истоки древнерусской сакральной пары Пярун – Велес/Волос (по данным языкознания, истории, археологии) // Проблемы этнической истории балтов. Roga, 1985. С. 187-188.

нага адзінства, і часта ня ўлічвала складанай этнакультурнай гісторыі Усходняй Еўропы, ступень славянізацыі, тэрытарыяльную розніцу, адрозненні ў мясцовых субстратах, перабольшвала ўзровень інтэграцыі”⁵⁶.

У фармаванні беларускага этнасу вызначальным быў уплыў балцкага этнакультурнага субстрату. Гэта яскрава выяўляецца ў традыцыйных рэлігійных вераваннях беларусаў. Практычна ўсе найбольш адметныя рысы беларускай міфалогіі: культ зьмяі, культ каменя, матывы абрадавых сьпеваў, сюжэты касмаганічных паданьняў маюць найбліжэйшыя паралелі ў міфалогіі літоўцаў і латышоў. Менавіта таму Уладзімір Конан канстатаваў, што “дасьледуючы язычніцкі пантэон беларусаў і этнічных літоўцаў, набор сюжэтаў і вобразаў іх аўтэнтчнай міфалогіі, нельга не звярнуць увагу на тыпалагічную блізкасьць гэтых пластоў культуры. Такое збліжэньне, часам аж да тоеснасьці, – вынік ня толькі ўзаемаўплываў іх культур у рамках агульнай дзяржавы – Вялікага Княства Літоўскага, але і генетычных вытокаў”⁵⁷. Такім чынам, рэканструюваныя формы этнічнай рэлігіі беларусаў непазьбежна мусілі б мець балцкую аснову. Між іншым, на гэта звяртаюць увагу і прадстаўнікі літоўскага паганскага руху – кіраўнік “Romuvy” Ёнас Трынкунас без ваганьняў улучае беларусаў у кола “балцкай цывілізацыі”, угрунтаванай у дахрысьціянскай культуры⁵⁸.

Адраджэньне язычніцтва адбываецца рознымі спосабамі. Адзін з іх – шлях дзяржаўнага прызнаньня або легітымацыі прыхільнікаў даўняй веры. Найцікавейшая сітуацыя з гэтым склалася таксама ў Літве. З 1992 г. “Romuva” дзейнічае як зарэгістраваная рэлігійная суполка, хаця спробы дамагчыся афіцыйнага прызнаньня балцкай рэлігіі былі яшчэ ў пачатку ХХ ст. Пасьля больш як 600 гадоў з часу хросту ў кастрычніку 2002 г. прайшла цырымонія пасьвячэньня Крывіса – вярхоўнага сьвятара балцкай рэлігіі. Ён стаў Ё. Трынкунас – этнограф, прафэсар Віленскага універсітэту, лаўрэат нацыянальнай прэміі Літвы імя Басанавічуса, старшыня Сусьветнага Кангрэсу Этнічных Рэлігіяў (WCER). На пасьвячэньні прысутнічалі чальцы парламенту, іншыя афіцыйныя асобы, прадстаўнікі дзяржаўных медыяў, што сьведчыць пра цікавасьць да паганства як з боку літоўскага грамадства, гэтак і з боку прадстаўнікоў улады. Нядаўна некалькі дэпутатаў літоўскага Сейму вылучылі прапанову аб зьменах у канстытуцыі для таго, каб надаць старабалцкай рэлігіі статус традыцыйнай.

Аналагічныя працэсы ідуць і ў іншых еўрапейскіх краінах. У Даніі афіцыйны статус нададзены рэлігіі германцаў. Міністр царкоўных справаў краіны (і адначасова лютэранская сьвятарка!) заявіла, што недарэчна, калі тутэйшай рэлігіі Даніі не прызнае дацкая дзяржава. Прызнаньне рэлігіі афіцыйнай азначае, што яе сьвятары маюць права праводзіць абрады наданьня імя, заключэньня шлюбу, пахаваньня, якія будуць мець юрыдычную моц. У Вялікабрытаніі за Паганскай фэдэрацыяй Шатляндыі дзяржава прызнала права выконваць вясельныя абрады паводле традыцыйных звычаяў і рэгістраваць шлюбы. Нават у гэткай артадаксальнай краіне як Грэцыя суд насуперак усім спробам процідзеяньня з боку Эладскай Праваслаўнай царквы абавязаў зарэгістраваць арганізацыю грэцкіх паганцаў. З

⁵⁵ Топоров В.Н. К реконструкции древнейшего состояния праславянского // Славянское языкознание. X Международный съезд славистов: Доклады советской делегации. Сборник докладов. М., 1988. С. 264-292; Мартынаў В. Этнагенез славян: мова і міф // Спадчына. 1996. № 4. С. 164-182; Васильев М.А. Особенности формирования и развития восточнославянского язычества // Международный исторический журнал. Июль-август 2000. № 10 // http://history.machaon.ru/all/number_10/analiti4/paganism_print/index.html.

⁵⁶ Зайкоўскі Э. Касмалагічныя ўяўленьні старажытнага насельніцтва Беларусі // Гістарычна-археалагічны зборнік памяці Міхася Ткачова. У 2-х ч. Ч. 1. Мн., 1993. С. 79.

⁵⁷ Конан У. Хрысьціянства ў гістарычным лёсе Беларусі // Беларуская думка ХХ ст.: Філасофія, рэлігія, культура (анталогія) / Укл. Ю. Гарбінскі. Warszawa, 1998. С. 569.

⁵⁸ Trinkynas J. Baltų civilizacija liandien // Romuva. Baltų kultūros leidinys. 2004. № 2. P. 4-7.

ініцыятывы кіраўніка язычніцкай грамады Ісландыі Ё. Інгі колькі гадоў таму быў прапанаваны агульнаеўрапейскі закон, ухвалены Камісіяй Еўрапейскага зьвязу, аб прызнанні дахрысьціянскіх рэлігіяў народаў Еўропы ва ўсіх дзяржавах-чальцах ЕС і гарантаваньні ім свабоды веравызнаньня.

Ва ўмовах існуючага канкардату між цяперашнім кіраўніцтвам беларускай дзяржавы і праваслаўнай царквой, казаць пра дзяржаўнае прызнаньне прыхільна каў этнічнай рэлігіі ў Беларусі пакуль яўна не выпадае. У гэтым сэнсе вельмі паказальныя словы праваслаўнага сьвятара Васілія з Пінску: “Лёс Беларусі зьвязаны з праваслаўем. І народ, і ўрад, і прэзідэнт прызнаюць гэта. Язычніцтву няма месца на Беларусі”⁵⁹. Незразумела толькі, на якой падставе з ліку “народу” вылучаюцца ня толькі прыхільнікі паганства і, скажам, атэісты, але і прадстаўнікі другіх хрысьціянскіх канфэсіяў: каталіцтва, пратэстантызму.

З чым безумоўна можна пагадзіцца, дык гэта з тым, што беларускія ўлады сапраўды надаюць праваслаўю прывілеяванае становішча ня толькі *de facto*, але і *de jure*, параўн. прэамбулу да апошняй рэдакцыі Закону “Аб свабодзе сумленьня і рэлігійных арганізацыях”: “Гэты Закон рэгулюе правадачыненны ў абсягу правоў чалавека і грамадзяніна на свабоду сумленьня і свабоду веравызнаньня, а таксама вызначае прававыя асновы стварэньня і дзейнасьці рэлігійных арганізацыяў сыходзячы з: ...прызнаньня *вызначальнай* ролі Праваслаўнай царквы ў гістарычным станаўленьні і разьвіцьці духоўных, культурных і дзяржаўных традыцыяў беларускага народа”. Нягледзячы на згадку ролі каталіцкага касьцёлу, евангельска-плотэранскай царквы, юдаізму і іслама “на тэрыторыі Беларусі”, працытаваны фрагмент відавочна пярэчыць канстытуцыйнаму прынцыпу роўнасьці рэлігіяў перад законам, дэклараваны ў той жа прэамбуле. Меркаваньне грамадзянаў Беларусі – вернікаў і нявернікаў, якія ня згодныя з фармулёўкай пра вызначальную ролю праваслаўнай царквы ў гісторыі і культуры беларусаў, проста ігнаруецца. А тое, што этнічная рэлігіянасьць апынулася зусім па-за ўвагай заканадаўцы, можа, відаць, сьведчыць, што прызнаньне яе ролі ў гістарычным станаўленьні ды разьвіцьці духоўных, культурных і дзяржаўных традыцыяў беларускага народу агулам не пажаданае.

Але нават у гэтых варунках існаваньне язычніцтва ня толькі магчымае, а і магчымае ў розных формах. Па-першае, гэта “філасофскае” паганства, пэўны тып мысьленьня, рэфлексіі і анталагічнай арыентацыі. Яго інтэлектуальная сутнасьць добра апісаная А. дэ Бенуа: “Быць паганцам у наш час перадусім азначае вывучаць старажытныя індаеўрапейскія вераньні ды іх гісторыю, тэалогію, касмагонію, сістэмы сімвалаў, міфы, міфемы (тыя складнікі, з якіх паўстае сам міф). Але ж гэта не адно інтэлектуальная веда – гэта яшчэ і веда духоўная! Ня толькі эпістэма-малагічнае спазнаньне – яшчэ і спазнаньне інтуітыўнае! Паганства – гэта ня проста назапашваньне ведаў пра культуру ды традыцыі Еўропы, хоць, бясспрэчна, нам таксама трэба быць глыбока ў іх абазнанымі. Перадусім паганства мае на ўвазе праекцыю пэўных культурных каштоўнасьцяў на сёньняшніх людзей – беспасярэдніх спадкаемцаў культуры, якая нас узгадала”; “мы бачым у спрадвечным паганстве нашых дзядоў выяўленьне шэрагу своеасаблівых каштоўнасьцяў і духоўных пазіцыяў ды імкнемся іх актуалізаваць, а ня проста скапіяваць”⁶⁰.

Мабыць, найбольш выбітным “паганскім” філосафам у Беларусі ёсьць адзін з заснавальнікаў Цэнтру этнакасмалогіі “Крыўя” – Сяргей Санько, вядомы сваімі штудыямі беларускай міфа-паэтычнай карціны сьвету, а таксама як тэарэтык

59 Цыт. паводле: Гагуа Р. Зачем язычество? Да леший его знает! // http://www.naviny.by/rubrics/society/2003/04/15/ic_articles_116_144004

60 Цыт. паводле: Шкіранда М. Еўрапейская “новая правіца” і беларуская перспектыва // *Druvis. Almanach Centru etnakasmalogiji “Kryuja”*. 2005. № 1. С. 182.

61 Санько С. Постмадэрнізм як апатэз матэрыялізму // *Фрагмэнты*. 2006. № 11. С. 12-33.

крыўскага традыцыяналізму. Між іншага, у шэрагу апошніх працаў⁶¹ на падставе класічнай еўрапейскай анталогіі (перадусім антычнай) ім былі крытычна асэнсаваныя ды “дэканструяваныя” ідэі і некаторых “модных” цяпер постмадэрнісцкіх аўтараў. Пэўныя “язычніцкія” рэмінісцэнцыі заўважылі ў тэкстах Валянціна Акудовіча, асабліва ў наступных радках, нібы прасякнутых прымардыяльным родавым пачуццём: “Я – гэта колькі там тысяч год і колькі там сочень каленаў майго роду, і ўся мая каштоўнасьць – гэта каштоўнасьць скарбонкі, у якую ссыпаныя здабыткі, набытыя нястомнай працай на працягу невядома якога часу. І калі я прыходжу да высновы, што я – усяго толькі месцішча, дзе мой Этнос працягвае існаваньне з усімі сваімі тысячагоддзямі і каленамі, то амаль міжволі вымаўляю: мой Бог – мой Этнос. ... Этнос – гэта я, памножаны на ўсю гісторыю майго народа. Этнос – гэта мой адзіны прытулак пасля сьмерці, апошняя, хай сабе і даволі ўмоўная, надзея на несьмяротнасьць. Так я толькі памру, а калі зьнікне ён, то зьнікну і я”⁶².

Рух, звязаны з адраджэньнем традыцыйных народных абрадаў, музыкі і сьпеваў, рамэстваў, сьвяткаваньнем паводле спрадвечных звычайў, вайскавай рэканструкцыяй, краянаўствам ды аховай гістарычных і прыродных помнікаў, культываваньнем і прапагандай традыцыйнай народнай культуры назавем “этнаграфічным” паганствам. У асноўным гэтым займаюцца студэнцкія, моладзевыя суполкі і таварыствы, асобныя энтузіясты, то бок людзі, якім неабякавы лёс старажытнай культурнай спадчыны нашага народу. Найбольш моцныя “этнаграфічныя” асяродкі існуюць у Менску, Полацку, Гомлі, Берасьці, Пінску. Бальшыня з іх кіруецца або натхняецца асобамі, якія не хаваюць сваёй прыхільнасьці да язычніцтва.

Але найбольш прыкметнае – “мастацкае” паганства. У літаратуры з ім атаесамляюцца імёны Максіма Багдановіча, Уладзіміра Караткевіча, Рыгора Барадулліна, Анатоля Сыса, Алесь Разанава, Антаніны Хатэнкі, Вольгі Іпатавай, у мастацтве – Язэпа Драздовіча, Тодара Кашкурэвіча, Тацяны Сіплевіч, Сяргея Цімохава.

Аднак наймацнейшым сродкам трансляцыі паганскага зьместу ёсьць, мабыць, музыка. Найбольш гэта відавочна ў традыцыйнай этнічнай (фальклорнай) музыцы, якая мае трывалы дахрысьціянскі стрыжань. У Беларусі існуе шэраг калектываў, што выконваюць або інтэрпрэтуюць творы аўтэнтычнай народнай музыкі. Добра вядомы аматарам архаічных сьпеваў гурт “Guda”. Аснову рэпертуару калектыву складаюць абрадавыя песьні – найдаўнейшы пласт традыцыйнай народнай культуры. Як перакананыя ўдзельніцы гурта, “песні, прымеркаваныя да даўніх сьвятаў – аскепкі старога сьвету, якія ляжаць глыбока ў сьвядомасьці кожнага, хто вядзе свой радавод з тутэйшай зямлі”. Пэўнае пацьверджаньне таго, што даўнія архетыповыя сьпевы ў выкананьні “Gudy” папраўдзе “рэзануюць” са сьвядомасьцю беларусаў ды выклікаюць найжывейшую цікавасьць – вялікая колькасць слухачоў, што наведваюць іх канцэртныя выступы.

Сапраўдным адкрыцьцём стаў гурт “Essa”, які ўпершыню выступіў перад менскай аўдыторыяй на міжнародным фестывалі “Crivia Aeterna”, што адбыўся 29 сакавіка 2006 г. Моцнае эмацыйнае ўражаньне разам з незвычайным іміджам і пранікнёным выкананьнем музыкаў не пакінуў нікога абьякавым. Творчасць гурта грунтуецца на народнай музыцы аднаго этнакультурнага рэгіёну: паўночнай Беларусі (Крыўя, Нальшаны) і Усходняй Літвы (Аўкштайцыя, Дзукія). Але “Essa” – гэта не фальклорны калектыв у звыклым разуменьні, прынцыповым для яго ёсьць імкненьне да традыцыйнай манеры выкананьня, але ня з мэтай даклад-

⁶² Акудовіч В. Дыялогі з Богам: суплёт інтэлігібельных рэфлексіяў. Мн., 2006. С. 110-111.

⁶³ Тодар Кашкурэвіч: “Essa” – наша рэлігія! // <http://music.fromby.net/articles.php?id=138>

нага капівавання аўтэнтчных узораў. Калектыў прапануе ўласную інтэрпрэтацыю і разуменьне сакральнай музычнай традыцыі⁶³.

У жанрах вельмі далёкіх ад карэннага фальклору разам з цікавасцю ды зваротам да вытокаў таксама назіраецца своеасаблівы “паганскі рэнесанс”. Амерыканскі авангардны музыкант і даследнік Майкл Мойніхэн з гэтай нагоды адзначае: “У сферы музыкі адраджэнне паганства найбольш відавочнае, бо музыка часта ёсць гэтакім жа адкрытым выяўленьнем чалавечага духу, як і рэлігія, прынамсі, у яе найчысьцейшых формах. Прыкметна, што росквіт паганскага імпульсу ў музычных творах не абмяжоўваецца нейкім адным жанрам, а выяўляецца паўсюль: ад даўніх традыцыяў класічнай музыкі да яшчэ нават не класіфікаванага авангарду. Гэтая плынь знаходзіць сябе ў новых формах акустычнай народнай музыкі, а таксама ў агрэсіўным электрагуку *Black Metal*. Час ад часу бар’еры між рознымі кірункамі разбураюцца, што вядзе да спалучэння і накладання розных гукаў. Праз тое, што духоўнае жыццё паганца неадлучна зьнітаванае з абуджаным духам продкаў, гэтка музыка пераплеценая з традыцыйнымі сімваламі, паданьнямі, мелодыямі, паэзіяй ды міфамі. Калі ў працы бяруць удзел сапраўды боскія сілы, тады гэтыя элементы будуць ня проста сьлепа скапіяваныя з мінуўшчыны, а скарэй адноўленыя такім чынам, каб гэта ўдыхнула ў іх новае жыццё”⁶⁴.

Паганская эстэтыка знайшла сабе прытулак ды квітнее ў цяжкім металічным року. Гэтая музыка, як ні дзіўна, найбольш прычынілася да масавага пашырэння прапаганскіх настройаў, асабліва сярод моладзі. На хвалі радыкальнага адмаўлення юдэахрысьціянства ў Еўропе (найперш у скандынаўскіх краінах) узнікла цэлая плынь калектываў, што спалучаюць у сваіх творах жорсткі, агрэсіўны гук металу з элементамі фальклорнай музыкі. У тэкстах гэтых гуртоў побач з захапленнем даўнімі культурамі і вераньнямі пераважаюць тэмы, зьвязаныя з супрацівам хрысьціянскай рэлігіі, ваяўнічы гераізм ды нацыянал-рамантычны эпас. Найбольш вядомымі камандамі гэтага кірунку ў нас ёсць “*Gods Tower*”, “*Oyhra*”, “*Znich*”, “*Kruk*”, “*Камаедзіца*” ды інш. Ня ўсе з іх могуць параўнацца сваёй творчасцю, прыкладам, з літоўскім “*Obtest*”, латышскім “*Skyforger*”, эстонскім “*Metsatõll*”, але беларуская *Pagan Metal* сцена пакрысе мацнее і ўжо мае сваіх лідэраў.

Безумоўна, усе пералічаныя абсягі ня ёсць адасобленымі, яны перакрываюцца і ўплываюць адзін на аднаго. Час пакажа, ці гэта дасьць свой плён. Аднак варта памятаць, што сапраўднае адраджэнне этнічнай рэлігіі беларусаў адбудзецца не тады, калі недзе ў лесе ўсталююць драўляныя стоды ды нехта перад імі будзе абвешчаць палкія прамовы, але тады, калі па ўсёй краіне зноў запалаюць сотні і тысячы купальскіх вогнішчаў, пры якіх літургіяй загучаць аўтэнтчныя абрадавыя сьпевы, а моладзь да самога сьвітання будзе гуляць ды танчыць пад чароўныя мелодыі ліцьвінскай дуды.

⁶⁴ Мойниган М. Возвращение языческих времен // <http://resist.gothic.ru/text/blood3.html>